

VI BÖLMƏ SƏNAYE SAHƏLƏRİNİN İNKİŞAF MƏSƏLƏLƏRİ

UOT. 338

Emil Arif oğlu HÜSEYNOV
Doktorant, “Neftqazemitədqiqatlayihə” İnstitutu, SOCAR
ORSID:0000-0001-9663-5198
Email: emilhueseynoff@gmail.com
10.30546/4.71.2023.197

AZƏRBAYCANIN NEFT-QAZ SƏNAYESİNİN STRATEJİ İNKİŞAFININ BƏZİ ASPEKTLƏRİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədini-transmilli neft şirkətlərinin təcrübəsi öyrənilərək SOCAR-ın istehsalat-idarəetmə fəaliyyətini araşdırmaq, perspektivdə müasir çağırışlara cavab verən modern milli neft şirkəti kimi, uzunmüddətli dövr üçün strateji iyerarxiyanı formalaşdırmaq, missiya və məramı təklif etmək, uzunmüddətli perspektivdə inkişaf strategiyasını formalaşdırmaq təşkil edir.

Tədqiqatın metodologiyası - araşdırılan problemə trendli və situasiyalı yanaşmada sistemli təhlilin struktur metodlarına əsaslanır. Tədqiqat araşdırmasında müqayisəli təhlil, ümumiləşdirmə, strateji proqnozlaşdırma və s. metodlardan da istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti - alınmış nəticələrdən neft-qaz sənayesinin uzunmüddətli inkişaf strategiyasının hazırlanmasında, habelə idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsində istifadə edilə bilər.

Tədqiqatın nəticələri - qlobal çağırışlar və sahənin müasir inkişaf səviyyəsi nəzərə alınmaqla uzunmüddətli inkişaf strategiyasının hazırlanması və optimallaşdırılması üzrə təklif və tövsiyələrin hazırlanmasından ibarətdir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - məqalədə baxılan problemlərin həlli üzrə dünya təcrübəsi tədqiq olunmaqla müasir şəraitin tələblərinə uyğun yanaşmalar formalaşdırılmışdır. SOCAR-ın apstrim fəaliyyət sahəsinin sənaye kontekstində cari vəziyyəti təhlil edilmişdir. Aparılmış təhlillərin məntiqi nəticəsi olaraq 2030-cu ilə kimi ölkənin neft-qaz sənayesinin inkişaf strategiyası, neft-qaz hasilatının proqnoz qiymətləndirilməsi işlənmişdir. Son illərdə SOCAR-ın beynəlxalq neft şirkətləri ilə əməkdaşlıq qurmaqla yerli bazarda resurs müstəqilliyinə və dayanıqlılığa malik etibarlı tərəfdaşa çevrildiyi təsdiqlənmişdir. Habelə Azərbaycanın neft-qaz sənayesinin inkişafının əsas strateji məqsədləri göstərilməklə, uzunmüddətli dövr üçün başlıca prioritetlərin təsnifatı verilmiş, apstrim fəaliyyət sahəsinin istiqamətlər üzrə uzunmüddətli perspektivdə inkişaf strategiyası formalaşdırılmışdır.

Açar sözlər: *neft-qaz sənayesi; inkişaf strategiyası; strateji məqsədlər; hasilat; neft yataqları; proqnozlaşdırma.*

Giriş

Müasir dövrdə dünya enerjisinin 40%-i neft hesabına təmin olunur. Neftli ərazilər 28 mindən çox yatağı əhatə edərək yer səthinin 45 milyon kv.km coğrafi landşaftına səpələnmişdir. Bu ərazilər ümumilikdə Yer kürəsi səthinin 9%-nə bərabərdir. Neft yataqlarının mühüm hissəsi bir sıra neftli regionlarda cəmlənmişdir [6, səh. 387]. Dünya üzrə təsdiq edilmiş neft ehtiyatlarının 80%-i 8 ölkənin payına düşür. Onlardan altısı OPEK-in üzvüdür. (Rusiya və Kanada istisna olmaqla. Ən çox ehtiyatlar Venesueladadır. Yaxın Şərqi payı neft ehtiyatlarında təxminən 48,3%-ə qədərdir [10, s.78].

Transmilli neft-qaz şirkətləri üçün “Korporativ Strategiya” hazırlanarkən onun konseptual quruluşuna xüsusi diqqət yetirilməli, mövcudluğunun əsas səbəbi, ali və məxsusi məqsədləri, onlara

nailolma yolları, bu zaman riayət olunacaq səciyyəvi amillər (dəyərlər), müvəffəqiyyəti ölçmə meyarları təsbit edilməli və bütün bu amillər arasında qarşılıqlı əlaqənin təmin edilməsi məqsədilə aydın strateji ierarxiya qurulmalıdır. Neft sənayesi hələ uzun müddət Azərbaycan iqtisadiyyatının mühüm sənaye sahələrindən olacaq, onun inkişaf perspektivləri, dünyanın aparıcı neft şirkətləri arasındakı yeri və rolunun tədqiqi prioritet məsələ olaraq qalacaqdır.

Bu proses zamanı xarici neft-qaz şirkətlərində tətbiq olunan müxtəlif yanaşmalar nəzərdən keçirilməlidir. Belə ki, dünya üzrə bir çox beynəlxalq neft şirkətləri öz missiya və məramlarına xüsusi diqqət yetirirlər. Beynəlxalq neft şirkətləri bu vacib amildən geri qalaraq öz missiya və məramlarını innovasiya, icra səviyyəsi, yeni enerji və dekarbonizasiya kimi mövzulara yönəldərək öz şirkətlərinin müasir dünyanın tələblərinə cavab verən və öndə gələn şirkət olduğunu göstərirlər. Milli neft şirkətləri isə ölkənin enerji potensialını, dəyər yaratmağı, rentabelliği və dayanıqlılığını ön plana çəkirlər. Belə ki, onlar da dünyada baş verən yenilik və inkişafı ayaqlaşaraq bir qədər fərqli istiqamətdə irəliləməyi seçirlər.

Strateji ierarxiyaya dair konseptual yanaşmanın bu istiqamətdə olan beynəlxalq təcrübə və o cümlədən ölkə daxilində Strateji Yol Xəritələrinin mövcud olan strategiya sənədlərindəki yanaşmalara istinad edilərək aşağıdakı şəkildə təsvir edilməsini doğru hesab edirik.

Şəkil. 1. Strateji ierarxiya

Mənbə: Şəkil müəllif tərəfindən SOCAR-ın illik Davamlı İnkişaf hesabatlarının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən işlənmişdir [4].

Strateji ierarxiyanı şərti olaraq 2 əsas hissəyə bölsək aydın görə bilərik ki, üst hissədə yer alan missiya, məram və dəyərlər şirkətin strateji yanaşmasının ana fəlsəfəsini təşkil edir və Korporativ Strategiya dövründə (bizim təhlillərimizə görə 2030-cı ilə qədər) icraçı strukturlar üçün “Yol göstərici” müddəalar olmaqla daim nəzərdə saxlanılmalıdır ki, gündəlik iş prosesində icra ediləcək tədbirlərin mahiyyətindən uzaqlaşma olmasın. Strateji məqsəd, prioritet və təşəbbüslər kimi, 2-ci şərti hissəyə aid olan aspektlər isə şirkətin Korporativ Strategiyasının praktiki əsaslarını təşkil etməlidir.

Missiya-Zəngin neft-qaz əməliyyatları təcrübəsini müasir texnologiya və səriştəliliklərlə təkmilləşdirərək yerli, regional və beynəlxalq müstəvidə dayanıqlı inkişafa və enerji təhlükəsizliyinə töhfə vermək;

Məram-Enerji keçidi, innovasiyalar və rəqəmsallaşdırma vasitəsilə əməliyyatları inkişaf etdirərək qabaqcıl enerji və kimya şirkəti olmaq.

Beləliklə, missiya və məramın formalaşdırılmasına dair beynəlxalq təcrübəni, SOCAR-ın qarşısında duran məqsəd və vəzifələri, eləcə də müəyyən edilmiş gələcək strateji məqsədləri nəzərə alaraq SOCAR-ın missiya və məramı tədqiqatlarımızın nəticəsi olaraq tərəfimizdən yenilənmiş şəkildə təklif olunmuşdur.

Korporativ mədəniyyətin transformasiyasına nail olmaq üçün SOCAR missiya və məramından irəli gələrək korporativ dəyərlərinin müəyyənləşdirilməsi və qəbul edilməsi üçün zəruri addımlar atmışdır. Aşağıda qeyd olunan korporativ dəyərlər müəyyən edilərkən “SOCAR” brendi üzrə

(abreviatura) hərflərlə dəyərlərin baş hərflərinin uyğunlaşdırılması prinsipi tətbiq olunmuşdur.

Strateji məqsədlər, Prioritetlər və Təşəbbüslər. Strateji ierarxiyanın şərti 2-ci hissəsinə aid etdiyimiz **Strateji məqsədlər → Prioritetlər → Təşəbbüslər** alqoritmi Korporativ Strategiyanı konkret icra tədbirlərinə çevirməyə kömək edən alətdir və bu alqoritm strategiyanın fəlsəfəsi sayılan missiya, məram və dəyərləri özündə ehtiva edir. Eyni zamanda Əsas İcra Göstəriciləri (ƏİG-lər) təsbit edilmiş strateji məqsədlərə nə dərəcədə nail olunub-olunmadığını izləmək üçün istifadə ediləcək əsas vasitələrdən biridir. ƏİG-lər müxtəlif səviyyələrdə ola bilməklə, Korporativ Stratejiya baxımından ən vacib olanlar, başqa bir sözlə, strateji məqsədlərə doğru hansı məsafədə olduğumuzu göstərəcək indikatorlar Strateji ƏİG-lər olaraq adlandırılmışdır. Strateji idarəetmə sisteminin yaradılması dərin təşkilati dəyişikliklərə səbəb olur [11, s.578].

Cədvəl 1.

Azərbaycanın neft-qaz sənayesinin strateji inkişafının başlıca prioritetləri

Əsas strateji məqsədlər	Başlıca prioritetlərin təsnifatı
Geoloji-kəşfiyyat və hasilatın artırılması vasitəsilə karbohidrogenlərin monetizasiyası və Azərbaycanın enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi	<ul style="list-style-type: none"> • Yeni neft və qaz layihələri əlavə hasilat həcmələrini təmin etmək; • Uzun müddət istismar olunan yataqlarda hasilatın sabit saxlanmasına iqtisadi səmərəliliyi yüksəltmək şərti ilə nail olmaq; • Əməliyyat səmərəliliyini artırmaq və operatorluq bacarıqlarını inkişaf etdirmək.
Karbohidrogenlərin nəqli və marketinqi üzrə gəlirliliyinin artırılması	<ul style="list-style-type: none"> • Karbohidrogenlərin nəqli üzrə əməliyyat səmərəliliyini artırmaq və operatorluq bacarıqlarını inkişaf etdirmək; • Beynəlxalq boru kəmərlərinin gücündən istifadənin maksimallaşdırılması və tranzit daşımadan əldə olunan gəlirlərin artırılması; • Treydinq əməliyyatlarını genişləndirmək və gəlirliliyi artırmaq.
Neft və qaz emalı və kimya sənayesi üzrə fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi	<ul style="list-style-type: none"> • Yüksək keyfiyyətli neft emalı məhsullarına ölkədaxili tələbatı təmin etmək; • Kimya sənayesinə görə aktivlərin səmərəliliyini və gəlirliliyini artırmaq; • Emal və kimya müəssisələrinin fəaliyyətində inteqrasiya və əməliyyat mükəmməlliyini gücləndirmək.
Rəqəmsallaşmanın dəyər zənciri seqmentləri üzrə tətbiq edilməsi və innovasiya fəaliyyətinə dəstək verilməsi	<ul style="list-style-type: none"> • Fəaliyyətin bütün sahələrində rəqəmsal transformasiyaya və innovativ texnologiyaların tətbiqinə nail olmaq; • Böyümə potensialı yüksək olan və stabil maliyyə gəlirləri təmin edəcək innovasiyalar (startaplar) üzrə mövqə əldə edərək inkişaf etmək.
Yerli, regional və beynəlxalq bazarlarda kommersiya fəaliyyətinin səmərəliliyinin gücləndirilməsi və biznes portfelinin optimallaşdırılması	<ul style="list-style-type: none"> • Dəyər zənciri boyu ümumi gəlirliliyin artırılmasına nail olmaq üçün yerli, regional və beynəlxalq bazarlarda neft-qaz xidmətləri biznesi, pərakəndə yanacaq satışı, qaz paylama, treyding və s. üzrə kommersiya səmərəliliyini gücləndirmək; • Biznes portfelin optimallaşdırılması və maliyyə ehtiyaclarının təmini məqsədilə gələcək böyümə potensialı az olan və yaxud yüksək satış qiymətinə malik biznes sahələrindən çıxma potensialını mütəmadi dəyərləndirmək.
Əməliyyatların bütövlüyünün və mükəmməlliyinin gücləndirilməsi	<ul style="list-style-type: none"> • Dəyər zənciri seqmentləri üzrə fəaliyyətlərdə əməliyyatların mükəmməlliyinə nail olmaq; • Portfel aktivləri arasında bütövlüyü və sinerji imkanlarını təmin etmək.
İnsan kapitalının inkişafı, sağlamlıq, əməyin təhlükəsizliyi və ətraf mühit sahələrində fəaliyyətin gücləndirilməsi	<ul style="list-style-type: none"> • Təlim və inkişaf, təqaüd proqramları, sağlamlıq, əməyin təhlükəsizliyi və sosial məsuliyyət üzrə öhdəlikləri və tədbirləri dayanıqlı tərzdə yerinə yetirmək; • Ətraf mühitin gələcək nəsillər üçün qorunmasında qabaqcıl təşkilata çevrilmək.

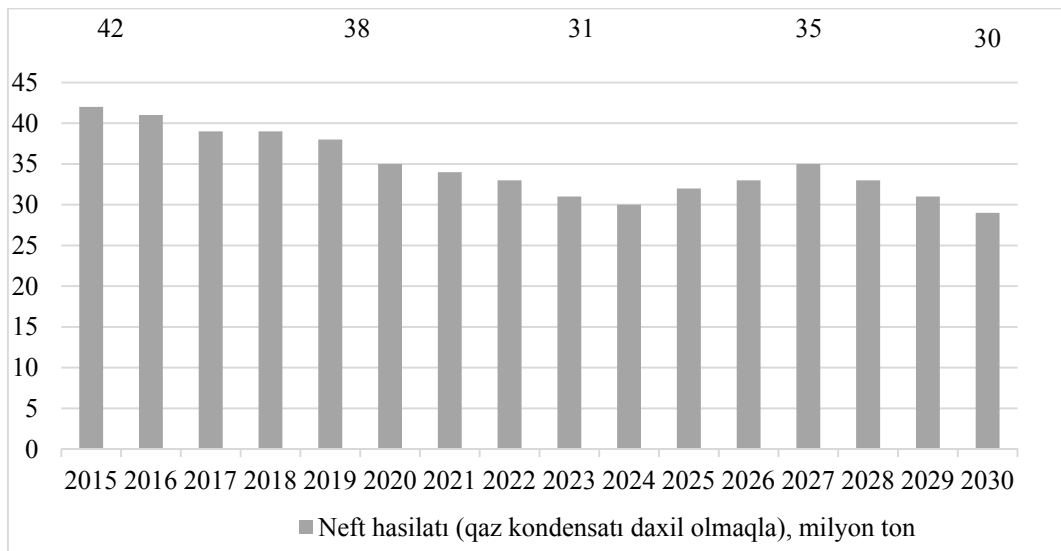
Mənbə: Cədvəl müəllif tərəfindən SOCAR-ın Davamlı inkişaf hesabatının [4] məlumatları əsasında strateji hədəflər və onların prioritetləri uzunmüddətli dövr üçün təsnifləşdirilmişdir.

Strateji məqsədlər və prioritetlər müəyyən edilərkən Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələrinin təsdiq edilməsi haqqında” 2016-cı il 06 dekabr tarixli 1138 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında neft və qaz sənayesinin (kimya məhsulları daxil olmaqla) inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi” üzrə müəyyən edilmiş uzunmüddətli məqsəd, hədəf və prioritetlər də nəzərə alınmışdır. Korporativ Stratejiyə çərçivəsində 8 strateji məqsəd və bu məqsədlər daxilində 19 prioritet müəyyənləşdirilmişdir.

Apstrim strategiyası – bazar konteksti. 2030-cu ildə yaranacaq qlobal tələbatı ödəmək üçün gündəlik 40 milyon bareldən çox yeni neft hasilatına ehtiyac olacaqdır. Enerji keçidinin sürətlənməsi ssenarisində də yeni yataqlardan və quyulardan uzunmüddətli dövr üçün hasilat ehtiyacı təxmin edilir. Qaza olan tələbatda isə fərqli mənzərə gözlənilir. Enerji bazarı qaza doğru dəyişdiyindən, həm qaza, həm də təmiz enerjiyə sürətli keçid ssenariləri altında qaz tələbatı proqnozları yuxarı səviyyədə olacaqdır (illik 4 trilyon kub metrədən çox). Neftqazçıxarmada səmərəliliyi yüksəldən vəzifələr sırasında struktur islahatlarının aparılması, idarəetmənin təkmilləşdirilməsi vacib vəzifələrdən sayılır [8, s.245].

Son bir neçə ildə SOCAR beynəlxalq neft şirkətləri ilə əməkdaşlıq qurmaqla yerli bazarda resurs müstəqilliyinə və dayanıqlılığa malik etibarlı tərəfdaşa çevrilmişdir. Belə ki, 2003-cü ildən sonra ölkənin Ümumi Daxili Məhsulunda (ÜDM) müşahidə olunan sürətli artımı əhəmiyyətli HPBS layihələrinin imzalanması, xüsusilə də AÇG və Şahdəniz yataqlarından əldə edilən həcmələr nəticəsində ölkənin karbohidrogen hasilatındaki artım müşayiət etmişdir.

Azərbaycanın, xüsusilə SOCAR-ın neft yataqları, əsasən qurudakı yataqlar işlənmənin son mərhələsindədir. Yeni resurslar əlavə olunmadığı təqdirdə, hazırda istismarda olan yataqlardan gözlənilən neft hasilatı növbəti 10 il ərzində azalacaqdır. Belə ki, apardığımız təhlillərin nəticəsi olaraq söyləyə bilərik ki, hazırda istismarda olan və təsdiqlənmiş layihələrdən hasilatın proqnozlarına baxdıqda, hasilatın bundan sonrakı pik 35 milyon ton həddə çatacağının gözləniləndiyi 2027-cü ildən etibarən baza hasilat rəqəmləri ilə müqayisədə 2030-cu ilədək təxminən 14,3% azalaraq illik 30 milyon tona çatacaqdır (Diaqram 2).

Diaqram 2. Azərbaycanın istismarda olan və təsdiq edilmiş layihələrdən neft hasilatı proqnozu (milyon ton)

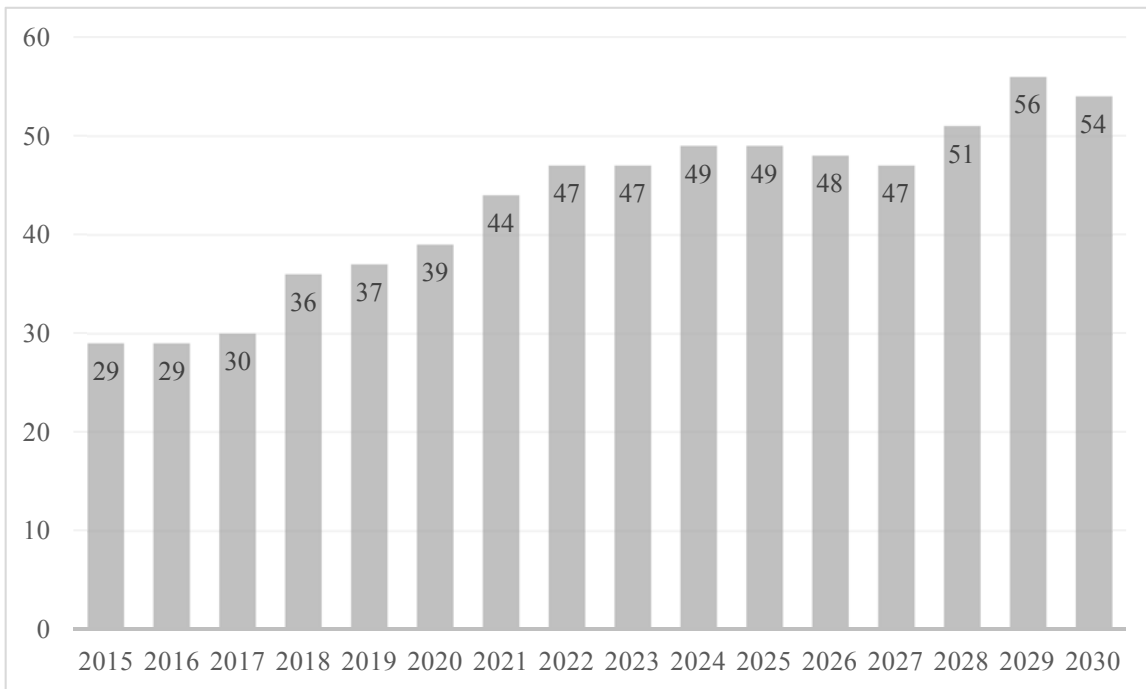
Mənbə: Diaqram [1;2;3] sayılı ədəbiyyatlardan istifadə əsasında müəllif tərəfindən işlənmişdir.

Hazırda “Azneft” İB-nin neft hasilatı Azərbaycanın neft məhsullarına (neft-kimya daxil) olan daxili tələbatını ödəmək üçün kifayət etsə də, neft məhsullarına tələbat artdığı və hasilatın azaldığı

təqdirdə “Azneft” İB-nin hasilat həcmələri Heydər Əliyev adına NEZ-in tələbatını və ölkə daxilində neft məhsullarına (neft-kimya daxil) olan tələbatı qarşılamağa kifayət etməyə bilər. Neft-kimya müəssisələrinin xammal ehtiyacını ödəmək üçün adı çəkilən mənbələr hesabına ildə 15 mln.ton xam neft və 5-6 mlrd.m³ qazın emal olunması iqtisadi cəhətdən əlverişli hesab edilir [5, s.281]. Fikrimizcə, bu problemi SOCAR bir neçə üsulla, məsələn, kəşfiyyat və hasilat işlərini sürətləndirmək, daunstirim və apstrim strategiyalarını birgə optimallaşdırmaq, HPBS-lər çərçivəsində ixrac pariteti ilə xam nefti satın almaq və ya Xəzər regionundan xam nefti idxal etmək vasitəsilə aradan qaldıra bilər.

SOCAR üzrə neft hasilatı həcmələrinin yarısından çoxunu Günəşli yatağının dayazsulu hissəsi təşkil edir. Lakin növbəti 10 il ərzində bu yataqdan çıxarılan və təhvil alınan neftin həcmi 2 dəfədən çox azalaraq, illik 2 milyon ton həddində stabilləşə bilər. Bu azalma SOCAR-ın neft hasilatının illik təxminən 8 milyon tondan 6 milyon tonadək azalmasının əsas səbəbidir [9, s.114].

Aparduğumuz araşdırmaların nəticəsində bu qənaətə gələ bilərik ki, istismarda olan və təsdiqlənmiş layihələrdən ölkə üzrə qaz hasilatında da 2027-ci ildən etibarən sürətli azalma proqnozlaşdırılır. Geoloji kəşfiyyatdan əlavə həcmələrin olmadığı təqdirdə, hazırkı layihələrin həcmələrinin daxili istehlak tələbatını və ixrac öhdəliklərini qarşılamağa 2024-ci ildən etibarən qismən, 2028-ci ildən etibarən isə sürətlə artan şəkildə kifayət etməyəcəyi gözlənilir. Nəticədə, 2030-cu ildə ümumi qaz tələbatı (daxili tələbat və ixrac öhdəlikləri) 28 milyard kub metr olsa da, ümumi hasilatın 29 milyard kub metr olacağı, buna görə də qaz kəsininin təxminən 1 milyard kub metr həcmində təşkil edəcəyi ehtimal edilir. Qaz hasilatı və təsdiqlənmiş layihələr daxil olmaqla Azərbaycanın qaz balansını diaqram 3-dəki kimi proqnozlaşdırmaq olar .

Diaqram 3. Qaz hasilatı və təsdiqlənmiş layihələr daxil olmaqla Azərbaycanın qaz balansı proqnozu (illik milyard kub metrə)

Mənbə: Diaqram [1;2;3] sayılı ədəbiyyatlardan istifadə əsasında müəllif tərəfindən işlənmişdir.

Xarici satışlarda olan öhdəliklər SOCAR ilə birgə həm də konsorsiumlar üzrə partnyorların da öhdəliyi olsa belə, yerli bazarda qaza olan tələbatı qarşılamaq hazırkı vəziyyəti nəzərə alaraq daha çox SOCAR-ın və Azərbaycanın öhdəliyində olacaqdır. Bundan əlavə, qaz satışı müqavilələri çərçivəsində, 2030-cu ildən sonrakı xarici satış öhdəlikləri də konsorsium partnyorlarından çıxaraq, tək SOCAR-a da keçə bilər (hazırkı müqavilələr çərçivəsində). Bunları nəzərə alaraq SOCAR, bu cür qaz tələb və təklif fərqi aradan qaldırılmasını uzunmüddətli prioritet sahə olaraq nəzərdə

saxlamalıdır. Bunun üçün SOCAR bir neçə alternativini nəzərdən keçirə bilər. Bunlara misal olaraq, yerli tələbatın optimallaşdırılması, itkilərin azaldılması, təbii qazın idxal edilməsi və swap müqavilələri və ya mövcud müqavilələrin şərtlərinin dəyişdirilməsi kimi yeni kommersiya strategiyalarını və s. göstərmək olar.

SOCAR üzrə 2018-2025-ci illər arasında qaz hasilatında əhəmiyyətli artım müşahidə olunur. Bunun əsas səbəbi Ümid-Babək blokunun, eləcə də Bulla dəniz yatağının işlənməsi nəticəsində əlavə qaz hasilatının Günəşli yatağının qaz hasilatında gözlənilən azalmanın qarşısının alınmasıdır. Bununla da 2027-ci ildə SOCAR üzrə qaz hasilatı pik həddə illik 9.7 milyard kub metr təşkil edəcəkdir, lakin sonrakı illər ərzində kəşfiyyatdan yeni həcmələr əlavə edilməzsə, hasilat azalacaq və 2030-cu ildə illik 6 milyard kub metr həddinə enəcəkdir.

Neft və qaz hasilatında gözlənilən azalmanın qarşısını almaq üçün Azərbaycanın hələ də axtarış və kəşfiyyat işləri apara biləcəyi əhəmiyyətli təbii resurs potensialı vardır. Ümumilikdə ölkəmizdə 3 milyard tondan çox kəşf edilməmiş neft resurs və ehtiyatları, 6 trilyon kub metrədən çox kəşf edilməmiş qaz resurs və ehtiyatları mövcuddur [12, s.9].

Apstrim strategiyası-strateji təşəbbüslər. Azərbaycanın potensiala malik kəşf olunmamış bir sıra perspektiv strukturu vardır. Lakin ötən on ildə Azərbaycanın, eləcə də SOCAR-ın kəşfiyyat fəaliyyəti arzuolunan səviyyədə az olmuşdur. Belə ki, bu dövr ərzində ölkədə ümumilikdə 24 kəşfiyyat quyusu qazılmışdır ki, bunların 15-i SOCAR tərəfindən qazılmışdır. Ölkə üzrə 8.000 km-dən çox 2D seysmik işlər (Abşeron yarımadasının dayazsulu hissəsi istisna olmaqla orta hesabla illik 720 km) görülmüşdür ki, bunun da təxminən 6.000 km-i SOCAR tərəfindən icra edilmişdir. Həmçinin, 3D seysmik işlərin əhatəsi 6.000 kvadrat km-dən çox olmuşdur (SWAP və Şəfəq-Asiman istisna olmaqla, orta hesabla illik 680 kvadrat km) və 4.500 kvadrat km-dən çoxu digər şirkətlər tərəfindən görülmüşdür.

Azərbaycanın ehtiyatlarının əvəzlənməsi əmsalının (EƏƏ)-kəşf olunan həcmələrin hasilat həcminə olan nisbətinin ötən bir neçə il ərzində aşağı olması kəşfiyyat fəaliyyətinin zəifliyinin göstəricisidir. Qazmaya hazır perspektiv strukturlardan ibarət olan mövcud planlara əsasən növbəti on il ərzində EƏƏ-nin ortalama olaraq təxminən 67% təşkil edəcəyi gözlənilir. Adətən hədəfin 100%-ə yaxın olduğunu nəzərə alaraq, bu əmsalın artırılmasını təşkil etmək üçün Azərbaycanda bu strukturlardan əlavə də kəşfiyyat işlərinin aparılmasına ehtiyac vardır.

Ölkənin hazırda planlaşdırılan kəşfiyyat portfelini 13 əsas struktur təşkil edir və bunlarda SOCAR-ın iştirak payı müxtəlifdir. Bunlara Abşeron, Şəfəq-Asiman, Şahdəniz dərin qaz, Şahdəniz simal-şərq bloku, Babək (V, VII), AÇG dərin qaz, Bulla (VIII), Qarabağ, Ümid (VIII), Aypara, Əşrəfi, SWAP və Dostluq aiddir. Hər bir strukturda müvafiq texniki və kommersiya işlərinin görülməsi planlaşdırılır. Misal olaraq, Şəfəq-Asimanda seysmik tədqiqat tamamlanmışdır, kəşfiyyat quyusu 2020-ci ildə qazılmağa başlamışdır. Qazmaya hazır perspektiv strukturların əksəriyyətində gözlənilən əsas karbohidrogen növü qazdır və bu strukturlar arasında neft potensialı məhduddur, belə ki, 13 strukturdan yalnız 3-ü, Qarabağ, Dostluq və Abşeron yarımadasının dayazsulu layihələri üzrə başlıca karbohidrogen növünün neft olduğu ehtimal edilir.

SOCAR üzrə son on il ərzində ehtiyatların əvəzlənməsi əmsalı (EƏƏ) 100%-dən çox olmuşdur. Mövcud qazmaya hazır perspektiv strukturlar planı çərçivəsində SOCAR-ın xüsusi çəkili payının 20% (mövcud HPBS və risk sazişi müqavilələrinə əsasən SOCAR-ın hasilatdakı payı əsasında fərz edilmişdir) olacağı fərz edildiyi təqdirdə, SOCAR üçün gələcək 10 ilin ortalama EƏƏ-si təxminən 50% təşkil edəcəyi ehtimal edilir. EƏƏ-nin artırılmasına ehtiyacını nəzərə alaraq, SOCAR Azərbaycan sərvətlərinin qoruyucusu olaraq kəşfiyyat işlərini daha da gücləndirəcəkdir.

Kəşfiyyat fəaliyyəti boyunca kəşfiyyatın sürətlənməsi və potensial risklərin azaldılması üçün SOCAR ən yaxşı kəşfiyyat təcrübələrindən istifadə edəcəkdir; məsələn, kommersiya təhlili zamanı kommersiya kəşfi ehtimalını qiymətləndirmək üçün minimum kommersiya sahəsinin ölçüsünü hesablamaq, portfelin prioritetləşdirilməsini və modelləşmə zamanı alternativ perspektiv və potensial portfelinin nəticələrinin ehtimalını qiymətləndirmək üçün Monte-Karlo simulyasiyası həyata keçirmək və s. [7, s.23].

Nəticə

Fikrimizcə, tədqiqatımızın məntiqi nəticəsi olaraq 2030-cu ilə kimi SOCAR abstrim və midstrim sahələrində aşağıdakı istiqamətlər üzrə uzunmüddətli perspektivdə korporativ inkişaf strategiyasını förmalaşdırma bilər:

- Azərbaycanın resurslarının kəşfiyyatının və monetizasiyasının sürətləndirilməsi;
- daxili əməliyyatlarda səmərəli operatorluq modelinin tətbiqi;
- daxili hövzədə SOCAR-ın operatorluq imkanlarını və rolunu genişləndirmək;
- uzun müddətdə seçim əsasında regiona və mümkün olduğu halda dünya bazarlarına çıxışı sınaqdan keçirmək.
- beynəlxalq magistral neft və qaz boru kəmərlərinin istifadə dərəcəsini artırmaq;
- midstrim əməliyyat səmərəliliyinin gücləndirilməsi (bir tərəfdən etibarlı xidmət səviyyəsinə nail olmaq üçün prioritetləşdirmə əsaslı kapital qoyuluşları, digər tərəfdən isə proseslərin yaxşılaşdırılması və rəqəmsallaşmanın tətbiqi ilə əməliyyat mükəmməlliyinə nail olmaq);
- midstrim aktivlərinin uzun dövrdə maliyyələşmə mexanizmləri vasitəsilə monetizasiyasını təmin etmək;
- rəqəmsallaşdırma prosesini bütün qruplarda gücləndirmək;
- korporativ idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi; təşkilati strukturu qabaqcıl təcrübələrə əsasən optimallaşdırmaq.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycanın sənayesi. Statistik məcmuə. DSK, Bakı, 2023, 216 s.
2. Azərbaycanın statistik göstəriciləri, DSK, Bakı, 2023, 723 s.
3. SOCAR-ın 2015-2022-ci illər üzrə illik hesabatları.
4. SOCAR davamlı inkişaf hesabatları, 2022
5. T.N.Əliyev. H.Əliyev dühasına iqtisadçı baxışı, Bakı, 2023, 428 s.
6. E.M.Hacızadə. Dünya iqtisadiyyatı və Azərbaycan, Bakı, 2018, 912 səh.
7. E.M.Hacızadə. Milli neft strategiyası və inkişafın yeni hədəfləri, “Elmi xəbərlər” №2, 2013, Bakı, Təfəkkür Universiteti.
8. M.Ə.Əliyev və b. Neft-qaz sənayesinin iqtisadiyyatı və idarə edilməsi, Bakı, 2016, 553 səh.
9. Q.Ə.Səfərov, M.B.Məmmədova. Neftqazçıxarmada istehsal səmərəliliyinin yüksəldilməsi ehtiyatları, Bakı, 2014. 384 səh.
10. Z.Ə.Səmədzadənin redaktorluğu ilə, Azərbaycan iqtisadiyyatı 100 ildə, 3 cild, Bakı, 2022.
11. Z.Ə.Səmədzadənin redaktorluğu ilə, Böyük iqtisadi ensiklopediya, 7 cildə, 5-ci cild, Bakı, 2021-ci il.
12. A.X.Мирзаджанзаде, Ч.А.Султанов. Этюды нефтяной концепции Азербайджана, Баку, 1994, 100 сәh.
13. www.socar.az
14. www.economy.gov.az
15. www.oilfund.az

*Эмил Ариф оглы Гусейнов,
докторант, Научно-исследовательский Проектный
Институт нефти и газа, SOCAR
ORSID:0000-0001-9663-5198
Email: emilhueseynoff@gmail.com*

**Некоторые аспекты стратегического развития нефтегазовой
промышленности Азербайджана**

Резюме

Цель исследования - анализировать производственную и управленческую деятельность SOCAR изучая опыт транснациональных нефтяных компаний, как современная националь-

ная нефтяная компания, отвечающая современным требованиям, создать стратегическую иерархию на долгосрочный период, предложить миссию и цели и сформулировать стратегию развития в долгосрочной перспективе.

Методология исследования - основана на структурных методах системного анализа при трендовом и ситуационном подходе к исследуемой проблеме. Для исследования были использованы методы сравнительного анализа, обобщения, стратегического прогнозирования и др. методы.

Прикладная значимость исследования - полученные результаты могут быть использованы при составлении долгосрочной стратегии развития нефтегазовой отрасли, а также при совершенствовании системы управления.

Результатом исследования - является подготовка предложений и рекомендаций по составлению и оптимизации долгосрочной стратегии развития с учетом глобальных вызовов и современного уровня развития отрасли.

Оригинальность и научная новизна исследования - изучен мировой опыт решения рассматриваемых в статье проблем и сформированы подходы, соответствующие требованиям современных условий. Была проанализирована текущая ситуация в сфере деятельности SOCAR в промышленном контексте. Как логический результат проведенного анализа разработана стратегия развития нефтегазовой отрасли страны до 2030 года, прогнозная оценка добычи нефти и газа. За последние годы было подтверждено, что SOCAR стала надежным партнером с ресурсной независимостью и стабильностью на местном рынке, наладив сотрудничество с международными нефтяными компаниями. Кроме того, были обозначены основные стратегические цели развития нефтегазовой отрасли Азербайджана, классифицированы основные приоритеты на долгосрочную перспективу, сформирована долгосрочная перспективная стратегия развития по направлениям рассматриваемой сферы деятельности.

Ключевые слова: *нефтегазовая промышленность, стратегия развития, стратегические цели, добыча, нефтяные месторождения, прогнозирование.*

Emil Arif oglu Huseynov
PhD student, Scientific Research Project Institute
of Oil and Gas, SOCAR
ORSID:0000-0001-9663-5198
Email: emilhueseynoff@gmail.com

Some aspects of strategic development of oil and gas industry of Azerbaijan

Summary

The purpose of the research- is to study the experience of multinational oil companies and examine the production and management activities of SOCAR, as a modern national oil company responding to modern demands, to establish a strategic hierarchy for the long term, to propose a mission and purpose, and to formulate a development strategy in the long term.

The methodology of the research is based on the structural methods of systematic analysis in the trend and situational approach to the researched problem. Comparative analysis, generalization, strategic forecasting, etc. methods were also used.

Application importance of the research - the obtained results can be used in the preparation of the long-term development strategy of the oil and gas industry, as well as in the improvement of the management system.

The results of the research - consist of the preparation of suggestions and recommendations for the preparation and optimization of a long-term development strategy, taking into account global challenges and the current level of development of the field.

The originality and scientific novelty of the research - the world experience in solving the problems considered in the article was studied, and the approaches in accordance with the

requirements of modern conditions were formed. The current situation of SOCAR's upstream field of activity in the industrial context was analyzed. As a logical result of the conducted analyses, the development strategy of the country's oil and gas industry until 2030, forecast assessment of oil and gas production was developed. In recent years, it has been confirmed that SOCAR has become a reliable partner with resource independence and stability in the local market by establishing cooperation with international oil companies. In addition, the main strategic goals of the development of Azerbaijan's oil and gas industry were indicated, the main priorities for the long term were classified, and a long-term perspective development strategy of the upstream field of activity was formed.

Keywords: oil and gas industry, development strategy, strategic goals, production, oil fields, forecasting.